

ШҮҮХ ЭРХ МЭДЭЛ БА ОЛОН НИЙТИЙН САНАА БОДОЛ

Энэхүү судалгаанд Монгол Улс дахь шүүх эрх мэдлийн байгууллагад иргэдийн өгч буй үнэлгээ, шүүхийн үйл ажиллагаа, тулгамдаж буй асуудлаар олон нийтийн санаа бодлыг судалсан зарим судалгааны үр дүнг авч үзлээ.

Иргэд, олон нийтийн санаа бодлыг судлах чиглэлээр 2003-2014 онд санал асуулгын судалгаа явуулсан ШУА-ийн Философи, социологи, эрх зүйн хүрээлэн, Ерөнхийлөгчийн тамгын газрын дэргэдэх Үндэсний хөгжлийн хүрээлэн, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн, Авлигатай тэмцэх газар, Азийн сан, Сант марал сан, Нээлттэй нийгэм форум, УТБА-ийн “Азийн Барометр” төсөл, Дэлхийн банк, АТГ-ын Засаглалыг дэмжих хөтөлбөр, Херитэйж фаундэйшн (Heritage foundation), The Wall Street сэтгүүл хамтран гаргасан эдийн засгийн эрх чөлөөний үзүүлэлт, Транспэрэнси интернэшнл зэрэг судалгааны байгууллагын мэдээллийг ашиглав.

1. Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн судалгаа (2005-2013 он)

Монгол улсын Шинжлэх ухааны академийн Философи, социологи, эрх зүйн хүрээлэн НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөр, Ардчилсан засаглалыг бэхжүүлэх төслүүд хамтран 2005-2013 онд ардчилсан засаглалын шалгуур үзүүлэлт, ардчиллын хөгжил, төлөвшлийн явцын талаар 4 удаагийн давтамжит судалгаа явуулсан бөгөөд уг судалгаанд хууль дээдлэх ёс, шүүхийн хүртээмжтэй байдлын талаар судалсан байна.

1.1 Шүүх, шүүхийн тогтолцоо гүйцэтгэх засаглалаас хэр зэрэг хараат бус байж, бүх төрлийн хөндлөнгийн нөлөөнөөс хэр зэрэг ангид байж чаддаг вэ?

Монгол дахь засаглалын төлөв байдлыг үнэлэх 2006 оны судалгаагаар “Шүүхийн хараат бус байдлыг практик дээр зохицуулдаг дүрэм журам хангалттай түвшинд үйлчилдэггүй, эрх зүйт төрд шаардлагатай соёл улс төрийн хүрээнд төлөвшөөгүй, шүүгчдийн дээд түвшний томилгоо улс төрийн шалгуураар хэмжигддэг, шүүхийн зардлыг төсөвт 0.45 хувь орчимд тооцон суулгаж байгаа нь шүүх, шүүгчдийн орон байр, цалин, томилолт, холбоо харилцаа, шүүн таслах үйл ажиллагаанд хүрэлцдэггүй зэрэг нь шүүхийг улс төрөөс зарим талаар хараат болгож байна. ...Засгийн газар хууль тогтоох эрх мэдэл дэх нөлөө, бодлого дангаар тодорхойлж буй боломжоо ашиглан хуулиар шүүхийн хараат бус байдалд халдах явдал гарч байна”¹ гэж үнэлсэн байна.

1.2 Шүүх тогтолцоо нь шударга, үр дүнтэй үйлчилгээ үзүүлдэг гэдэгт хүмүүс хэр зэрэг итгэлтэй байдаг вэ?

Санал асуулгад оролцсон иргэдийн 64.5 хувь нь “Шүүх төр иргэний хоорондын маргааныг шийдвэрлэхдээ төрийн эрх ашгийн хувь хүнийхээс илүүд үздэг гэж хариулсан байна. Мөн тус судалгаагаар асуудлыг шүүхээр шийдүүлэхэд зардал чирэгдэл ихтэй гэж 30 хувь нь хариулсан бол 83.9 хувь нь “Шүүх хөрөнгө мөнгө, эрх мэдэлтэй хүмүүс, танил

¹ Монгол улсын Гадаад хэргийн яам, НҮБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөр, “Ардчиллыг шинээр болон сэргээн тогтоосон орнуудын олон улсын тавдугаар бага хурал”-ын шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төсөл. “Ардчилсан засаглалын шалгуур үзүүлэлт: Монгол дахь засаглалын төлөв байдал, үнэлгээ” Улаанбаатар 2006 он. 25 дахь тал

талдаа үйлчилдэг, 70.1 хувь нь шүүхийн шийдвэрт төрийн албан тушаалтнууд, улс төрчид нөлөөлдөг, шүүхийн шийдвэрийг завхруулж болдог гэж 50.8 хувь нь хариулсан байна. Хуулийн ажилтан (өмгөөлөгч, прокурор, шүүгч) 475 хүн, 417 үйлчлүүлэгчийн дунд явуулсан судалгаагаар хуулийн мэргэжлийн хүмүүсийн 55.3 хувь нь, иргэдийн 73.8 хувь нь хууль сахиулагчид хээл хахууль авч байсан гэж хариулжээ².

Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлтийн талаар 2008 онд явагдсан судалгаанаас үзвэл Хууль, шүүхийн байгууллагаар асуудлаа шийдүүлэхэд танил талгүй бол бүтэхгүй гэж судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 28 хувь нь хариулсан бөгөөд цаг их авдаг, хүнд суртал ихтэй, зэрэг бэршээл байгааг нэрлэсэн байна. Шүүхийн шийдвэрт албан тушаалтан нөлөөлдөг гэж 2005 онд судалгаанд хамрагдсан хүмүүсийн 68 хувь нь үзэж байсан бол 2008 онд 75 хувь болж өссөн байна.

Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлтийг үнэлэх судалгааны хүрээнд хийсэн олон нийтийн санаа бодлын судалгааны дүнгээс харахад иргэд шүүх хөрөнгө мөнгө, эрх мэдэлтэйд илүү үйлчилдэг (45.4%), шүүхийн шийдвэрт албан тушаалтнууд нөлөөлдөг (41.2%), төрийн эрх ашигт үйлчилдэг (47.7%) гэсэн хариултауд зонхилж байна. Эндээс харахад шүүхийн тогтолцоо нь шударга, үр дүнтэй үйлчилгээ үзүүлдэг гэдэгт итгэх жирийн иргэдийн итгэл нилээд буурч байгааг харуулж байна³.

Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлтийг үнэлэх 2010 оны судалгаанд Шүүх эрх мэдлийн хараат бус байдал нь төсөв мөнгөний хүрэлцээ, шүүгчдийн цалин, орлого бусад хангамжийн асуудал шууд холбогддог. Үндсэн хуулинд Шүүхийг улсын төсвөөс санхүүжүүлж, үйл ажиллагаа явуулах эдийн засгийн баталгааг төр хангана (48 дугаар зүйл) гэж заасан боловч шүүхийн төсвийн төслийн батлах үйл явц Сангийн яамнаас шууд хараат байдлаар явж ирсэн. Улсын төсөвт шүүхийн нийт төсвийн эзлэх хувь маш бага байна. 2005-2010 онуудад жилд дунджаар 0.40-0.48 хувийг нь шүүхийн төсөв эзэлж байна. Монгол улсын шүүх эрх мэдлийн стратеги төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн судалгаанаас үзэхэд гол төлөв шүүгчдийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлын эдийн засгийн баталгааг хангаж хэрэгжүүлэх болон дотоодын эх үүсвэрээр санхүүжүүлж хэрэгжүүлэх арга хэмжээ тасалдсан байгаа нь эдийн засгийн хараат байдлыг харуулж байна⁴ гэж үнэлсэн байна.

Монголчуудын дөнгөж 28 хувь нь шүүхэд хандсан тохиолдолд асуудлаа шударгаар шийдүүлж чадна гэж итгэдэг. Гэтэл үүний эсрэгээр 85 хувь нь шүүх хөрөнгө чинээ, төрийн албан тушаал, садан төрлийн болон найз нөхдийн холбоо, компаниуд, хувь хүн үү гэдгийг харж шийдвэр гаргадаг гэж үзжээ⁵.

² Монгол улсын Гадаад хэргийн яам, НҮБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөр, “Ардчиллыг шинээр болон сэргээн тогтоосон орнуудын олон улсын тавдугаар бага хурал”-ын шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төсөл. “Ардчилсан засаглалын шалгуур үзүүлэлт: Монгол дахь засаглалын төлөв байдал, үнэлгээ” Улаанбаатар 2006 он. 30 дахь тал

³ ШУА-ийн ФСЭХ, НҮБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөр, “МЗХ 9 хүний эрх, Ардчилсан засаглалыг бэхжүүлэхэд” дэмжлэг үзүүлэх төсөл. “Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлт 2007-2008” Улаанбаатар 2008 он. 17-19 дэх тал

⁴ ШУА-ийн ФСЭХ, НҮБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөр, “МЗХ 9 хүний эрх, Ардчилсан засаглалыг бэхжүүлэхэд” дэмжлэг үзүүлэх төсөл. “Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлт 2009-2010” Улаанбаатар 2010 он. 19 дэх тал

⁵ Мөн тэнд

Шүүхийн талаар олон нийтийн санал асуулгаас үзвэл шүүхийн байгууллагаар асуудлаа шийдвэрлүүлэхэд танил талгүй бол бүтэхгүй (16.6 хувь), хүнд суртал (16.0 хувь), зардал чирэгдэл их (15.1 хувь), цаг их авдаг(13.2 хувь), авлига авах гээд байдаг (11.6 хувь) гэсэн бэршээлүүд илүү тохиолддог гэж хариулжээ⁶. 2005-2010 оны судалгаанаас үзвэл хүнд суртал, авлига, асуудлыг шударга шийдвэрлэж чаддаггүй гэсэн хариултын эзлэх хувь өссөн байна. /Хүснэгт 1.1/

Хүснэгт 1.1

№	Хариулт	2005 он	2008 он	2010 он
1	Танил талгүй бол бүтэхгүй	28.0	18.2	16.6
2	Хүнд суртал ихтэй	-	7.0	16.0
3	Зардал чирэгдэл их	20.9	12.3	15.1
4	Цаг их авдаг	13.2	5.2	13.2
5	Авлига авах гээд байдаг	0.1	3.5	11.6
6	Асуудлыг шударгаар шийдвэрлэж чаддаггүй	-	-	9.7
7	Асуудлыг шударгаар шийдвэрлэж чадна гэдэгт итгэдэггүй	1.0	4.1	-

ШУА-ын ФСЭХ-ийн судлаачид 2005-2010 онд явагдсан судалгаанаас үзвэл олон нийтийн үнэлгээнд эерэг хариулт гараагүй, бүхэлдээ шүүхийн талаар дээрх хандлагуудыг зөвшөөрч буй хүмүүсийн тоо өссөн, харин санал нийлэхгүй байгаа хувь буурсан байгаагаас үзэхэд иргэдийн шүүхэд итгэх итгэл улам бүр алдагдаж байна⁷ гэж дүгнэсэн байна.

Монголын ардчиллын үнэлгээ, ардчиллын хөгжил, төлөвшлийн явцын талаарх олон нийтийн санаа бодлын талаарх 2013 оны судалгаанаас үзвэл иргэд хууль, шүүхийн байгууллагаар асуудлаа шийдвэрлүүлэхэд танил талгүй бол бүтэхгүй гэж хариулсан (17.3 хувь)-тай дараагаар нь танил талгүйгээс болоод илүү их цаг зарцуулдаг гэж хариулсан (16.9 хувь)-тай байгаа бөгөөд ерөнхийдөө цаг зарцуулалтаас шалтгаалан зардал чирэгдэл их тулгардаг гэсэн санаа бодлыг илэрхийлсэн байна. Энэ нь хүмүүсийн дунд хуулиас гадуур өөрт тулгарсан асуудлаа шийдэж байгааг харуулж байна. Хэдий тийм боловч 2010 оны судалгааны дүнтэй харьцуулахад шүүх, хууль сахиулах байгууллагуудын үйлчилгээнд ямар нэгэн хэмжээгээр ахиц гарсан гэж судалгаанд оролцогчдын олонх нь үзэх болжээ⁸.

Мөн тус судалгаагаар шүүхийн дунд дэлгэрсэн сөрөг үзэгдэлд авлига хээл хахууль нэмэгдсэнтэй холбоотой гэж хариулсан хувь хамгийн их буюу 25.1 хувь байгаа нь энэ хүрээнд авлигын сүлжээ багасахгүй байгаагийн илэрхийлэл юм. Иргэдийн боловсрол хангалтгүй гэж үзсэн хүмүүс 14.9 хувь байгаа нь иргэдийн эрх зүйн боловсрол сайнгүй, хууль шүүхийн талаар мэдлэг мэдээлэл дутмаг, хүртээмж муу байдгийг харуулж байна.

⁶ ШУА-ийн ФСЭХ, НҮБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөр, “МЗХ 9 хүний эрх, Ардчилсан засаглалыг бэхжүүлэхэд” дэмжлэг үзүүлэх төсөл. “Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлт 2009-2010” Улаанбаатар 2010 он. 23-25 дахь тал

⁷ Мөн тэнд

⁸ ШУА-ийн ФСЭХ, Төрийн бодлогын шинжилгээний хүрээлэн ТББ, Монголын ардчиллын үнэлгээ, ардчиллын хөгжил, төлөвшлийн явцын талаарх олон нийтийн санаа бодол. Улаанбаатар 2013 он. 27 дахь тал

Шүүхийн шинэтгэлийн хүрээнд сүүлийн үед хийгдэж буй өөрчлөлтүүдийн талаар үнэлгээнд 2.5 хувь нь “сайн мэднэ”, 14.7 хувь нь “Ерөнхийдөө мэднэ”, 39.8 хувь нь “Дуулсан сайн мэдэхгүй”, 43 хувь нь “Ер нь мэдэхгүй юм байна” гэж хариулсан байна. Шүүхийн шинэчлэлтийн хүрээнд хийгдэж буй ажлуудын талаар иргэд ерөнхийдөө хариулж мэдэхгүй байна. Ард иргэдийн дунд шүүхийн шинэчлэлтийн хүрээнд хийгдэж буй ажлуудыг хүртээмжтэй байдлаар хүргэх хэрэгтэй байгааг тус тайланд дурдсан байна.

Шүүхийн үйл ажиллагааны талаарх олон нийтийн санаа бодлыг давтамжит судалгааны дүнгүүдээс харьцуулсан үнэлгээний дунджаас харвал шүүхийн шийдвэрт албан тушаалтан нөлөөлдөг тухай 2005 онд 1.67 хувь, 2008 онд 1.66 хувь, 2010 онд 2.41 хувь, 2013 онд 2.33 хувь болж 2005 оноос 0.66 хувиар нэмэгдсэн дүр зураг ажиглагдаж байна. Хэдийгээр иргэдийн зүгээс энэ асуудалд “маш муу” гэсэн үнэлгээ өгч байсан ч сүүлийн үед хийгдэж байгаа зарим үйл ажиллагаа нь иргэдэд эргэлзэх, хүлээнэх хандлагыг төрүүлж байгааг харж болохоор байна⁹.

Шинжлэх ухааны академийн судалгааг бүхэлд нь дүгнэвэл 2005-2010 он хүртэлх судалгаанд оролцсон иргэд шүүхийн байгууллагын талаар сөрөг сэтгэгдэлтэй, шүүхэд итгэх иргэдийн итгэл буурсан үзүүлэлттэй гарсан байна. 2013 оны судалгаагаар шүүхийн нэр хүнд муу талдаа гарсан боловч шүүхийн шинэчлэлтэй холбоотой зарим үзүүлэлтүүд эерэг дүнтэй, шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагаанд иргэд хүлээцтэй хандах дүр зураг ажиглагдаж байна.

2. Нээлттэй нийгэм форум, Монгол Улсын шүүхийн шинэтгэлийн өнөөгийн байдалд хийсэн судалгаа (2008 он)

Нээлттэй нийгэм форумын захиалгаар 2008 онд АНУ-ын Аризонагийн их сургуулийн хуулийн профессор Брент Вайт /Brent T. White/-ын гүйцэтгэсэн Монгол улсын шүүхийн шинэтгэлийн нөхцөл байдлыг үнэлэх судалгаа нь шүүхийн үйл ажиллагааг 11 үзүүлэлт бүхий индикатор гарган шүүхийн тогтолцооны талаар нарийн мэдэх шүүгчид, өмгөөлөгчид, сэтгүүлчид, гадны ажиглагчдыг хамарсан түүвэр бүлгээс 30 мэргэжилтнийг оролцуулан санал асуулга авч, 60 хүчин зүйл тус бүрээр шүүхийг үнэлсэн байна.

Шүүхийн шинэтгэлийн индексийг категоруудад хуваан тус бүрт нь ерөнхий үнэлгээ буюу “Онц сайн”, “Хангалттай”, “Ялимгүй хангалттай”, “Хангалтгүй”, “Огт хангалтгүй” гэсэн дүгнэлт гаргасан байна. Монгол улсын шүүх тус 11 үзүүлэлтээс 1 үзүүлэлтээр “Ялимгүй хангалттай”, бусад 10 үзүүлэлтээр “Хангалтгүй” гэсэн дүнтэй гарсан байна.

Тус судалгааны зарим үр дүнг дурдвал судалгаанд хамрагдсан мэргэжилтнүүдийн 66 хувь нь шүүгчид суурь мэргэжлийн хувьд сайн бэлтгэгдсэн байдаг гэдэгтэй санал нийлээгүй ба 57 хувь нь шүүгчид ажилд томилогдохоос өмнө хангалттай сургалтанд хамрагддаггүй гэж үзсэн байна.

⁹ ШУА-ийн ФСЭХ, Төрийн бодлогын шинжилгээний хүрээлэн ТББ, Монголын ардчиллын үнэлгээ, ардчиллын хөгжил, төлөвшлийн явцын талаарх олон нийтийн санаа бодол. Улаанбаатар 2013 он. 29 дэх тал

Төрийн эрх мэдлийн бусад салаа мөчир нь шүүхийн шийдвэрийг хүндэтгэж, албадан биелүүлдэг гэдэгтэй 50 хувь нь санал нийлэхгүй, 32 хувь нь санал нийлнэ, 18 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна.

Шүүхийн нийт төсөв нь шүүхээр үйлчлүүлэх эрэлт хэрэгцээг хангахуйц түвшинд байдаг гэдэгтэй 33 хувь нь санал нийлэхгүй, 29 хувь нь санал нийлнэ, 28 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Шүүхийн байр нь шударга ёсыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай дэд бүтэц бүхий хүндэтгэл төрүүлэхүйц орчин бүрдсэн байдаг гэдэгтэй 63 хувь нь санал нийлэхгүй гэж хариулсан байна.

Шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангалттай түвшинд хамгаалдаг гэдэгтэй 55 хувь нь санал нийлэхгүй, 14 хувь нь санал нийлнэ, 32 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Шүүхийн шийдвэрт төрийн эрх мэдлийн бусад салаа мөчир хийгээд бусад төрийн албан тушаалтны зүгээс нөлөөлөх явдал гардаггүй гэдэгтэй 43 хувь нь санал нийлэхгүй, 19 хувь нь санал нийлнэ, 38 хувь нь мэдэхгүй гэсэн хариултыг сонгосон байна.

Шүүхийн шийдвэр нь хэргийн зохигчид эсвэл бусад сонирхогч талаас өгсөн төлбөр, бэлэг, сэлтийн нөлөөнд ордоггүй гэдэгтэй 77 хувь нь санал нийлэхгүй, 23 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан бол санал нийлнэ гэж хариулсан хүн байхгүй байна. Шүүгч шийдвэр гаргахдаа ямар нэгэн зүй бус нөлөөнд автдаггүй” гэдэгтэй 77 хувь нь санал нийлэхгүй байна.

Тус судалгаагаар шүүгчийн цалинг 1000-3000 долларын хооронд шүүгчийн цалинг хөдөлмөр, зүтгэлээр нь тогтоож байх, хуулиар шүүгчийн цалинг зүй бус үйлдэл гаргасан үндэслэлээр үндсэн цалинг нь бууруулахаас бусад ямар ч тохиолдолд багасгахгүй байх, шүүгчийн цалин хамгийн шилдэг хүмүүсийг татахуйц байх, шүүгч авлигад автан ажлаа эрсдэлд орохоос зайлсхийж байх ёстой

Судалгаанд хамрагдсан мэргэжилтний 82 хувь нь шүүгчид үнэхээр хэргийн талууд болон тэдний өмгөөлөгчтэй хувиараа үулзах явдал байдаг гэдэгтэй санал нийлжээ. Ганцаарчлан уулзахдаа ямар асуудал ярьдаг эсэхээс үл хамааран ийм үйлдэл нь авлигад өртөх нөхцлийг бүрдүүлж, шүүхийг хардахад хүргэж байна. Шүүгчийн зүй бус үйлдлийн талаар гарсан гомдлыг бүрэн дүүрэн мөрдөж шалгадаг гэдэгтэй 46 хувь нь санал нийлэхгүй байна, 23 хувь нь санал нийлж байна, 31 хувь нь хэлж мэдэхгүй байна гэж хариулсан байна.

Шүүхээр үйлчлүүлэгчид хэргийнхээ явцын талаар мэдээлэл олж авахад төвөггүй байдаг гэдэгтэй 82 хувь нь санал нийлэхгүй байна, 9 хувь нь санал нийлж байна, 9 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Шүүх хурлын танхим нь иргэд, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудыг багтаах зайтай байдаг гэдэгтэй 82 хувь нь санал нийлэхгүй байна гэж хариулсан байна.

Шүүхийн тогтолцоонд хэргийг боломжийн хугацаанд шуурхай шийдэх нөхцлийг бүрдүүлэхийн тулд хэргийг хүлээн авч бүртгэх, хэргийн явцыг хянах үр дүнтэй, хүртээмжтэй тогтолцоо үйлчилдэг гэдэгтэй 50 хувь нь санал нийлэхгүй, 27 хувь нь санал нийлнэ, 23 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Шүүгч процессийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөн, албадан

биелүүлдэг гэдэгтэй 68 хувь нь санал нийлэхгүй байна, 14 хувь нь санал нийлж байна, 18 хувь нь хэлж мэдэхгүй гэж хариулсан байна.

Зуучлал, арбитр зэрэг маргаан шийдвэрлэх шүүхийн бус арга хэлбэр бий болж хэвшсэн бөгөөд шүүхээс гадуур хэрэг маргааныг шийдвэрлэх найдвартай боломж олгодог гэдэгтэй 54 хувь нь санал нийлэхгүй байна, 23 хувь нь санал нийлж байна, 13 хувь нь мэдэхгүй гэж тус тус хариулсан байна¹⁰.

Монгол улсын шүүхийн шинэтгэлийн явцын талаар 2008 онд гүйцэтгэсэн тус судалгаагаар шүүхийн шинэтгэлийн үйл явц хангалтгүй үнэлгээ авсан байна.

3. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тамгын газар, ШУА-ын харьяа Үндэсний хөгжлийн хүрээлэнгийн судалгаа (2013 он)

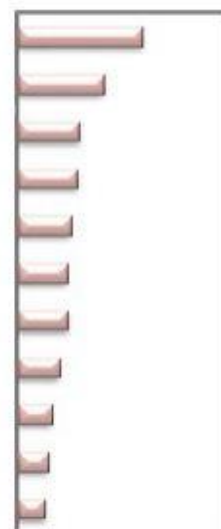
Тус хүрээлэнгээс 2013 оны 5 дугаар сард “Нийгэм эдийн засгийн өнөөгийн байдлын тухай иргэдийн санаа бодол” сэдэвтэй санал асуулга судалгаа явуулж 1690 хүнийг хамруулсан байна.

Уг судалгаагаар Монгол улс ойрын ирээдүйд ямар асуудалд хамгийн их анхаарч ажиллах ёстой вэ? гэсэн асуултанд “Шүүх засаглалыг шинэчилж, шударга ёсыг тогтоох” гэж судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 41 хувь нь хариулсан ба хамгийн чухал гэсэн 11 асуудлаас хоёрдугаарт орсон байна¹¹. /График 3.1/

График 3.1

Оролцогчдын үзэж буйгаар ойрын ирээдүйд хамгийн их анхаарах асуудлууд (хаалттай хэлбэрээр асуусан асуулт)¹

Авилгал, хээл хахуулийг багасгах	59.84
Шүүх засаглалыг шинэчилж, шударга ёсыг тогтоох	41.01
Байгалиа хамгаалж, үүл үүрхэйн ашиглалтыг багасгах	29.41
Улс төрийн нам бүлэглэлийн талцал, ашиг сонирхлыг хязгаарлах	28.32
Мэргэжилтэй ажиллах хүч бэлтгэж, боловсролыг чанаржуулах	25.30
Хот суурингийн төлөвлөлт дэд бүтцийг сайжруулах	23.33
Гадны биш, орон нутгийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих	24.14
Хувийн хэвшилд ирэх дарамт шахалтыг багасгах	19.87
Бизнесийн зорилгоор жижиг зээл авах эрхийг иргэдэд олгох	15.92
Төрийн албан хаагчаар мэдлэг, чадвартай хүмүүсийг ажиллуулах	14.16
Үрэлгэн хэрэглээ, хүч тарамдсан хөрөнгийн хуваарилалтыг зогсоох	12.56

¹⁰ Нээлттэй нийгэм форум. Монгол улсын шүүхийн шинэтгэлийн өнөөгийн байдалд хийсэн судалгааны тайлан. Улаанбаатар. 2009 он, 7-25 дахь тал

¹¹ <http://www.scribd.com/doc/237381216>

Мөн тус судалгаагаар төрийн байгууллагын үйлчилгээний талаар иргэдийн санаа бодлыг судалсан бөгөөд хамгийн муу үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллага юу вэ? гэсэн асуултанд 30.3 хувь нь “Шүүх” гэж хариулсан нь хамгийн муу үйлчилгээ үзүүлдэг гэсэн байгууллага дотор 3 дугаарт орж байна. Эсрэгээр хамгийн сайн үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллага гэсэн ангилалд хамгийн сүүлийн байранд шүүх байгууллага гэж хариулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 4.57 хувийн санал авсан байна¹². Тус судалгааны тайланд Монгол улсад хамгийн тулгамдаж буй асуудалд “Авлига хээл хахуулийг багасгах”, “Шүүх, прокурорыг ил тод, шударга ажилладаг болгох” зэргийг чухалчлан дурдсан байна.

4. Дэлхийн банк, Авлигатай тэмцэх газрын Засаглалыг дэмжих төсөл судалгаа (2009 он)

Дэлхийн банк, Авлигатай тэмцэх газраас “Төрийн байгууллагын шударга байдлын түвшинг үнэлэх” туршилт судалгааг 2009 онд төрийн 30 байгууллага болон төрийн үйлчилгээ авсан 300 респондентыг хамруулан санамсаргүй түүвэрлэлтээр санал асуулга судалгаа авсан байна.

Тус судалгаанд оролцсон иргэдийн өгсөн үнэлгээгээр “Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн байгууллага” шударга байдлын үнэлгээгээр хамгийн өндөр үнэлгээ буюу 63.9 гэсэн үнэлгээ авсан бол “Шүүх байгууллага” 39.2 гэсэн үнэлгээ авсан бөгөөд 12 байгууллагаас 10 дугаар байранд орсон байна. Дундаж үнэлгээнээс харьцангуй доогуур байна. /Хүснэгт 4.1/

Хүснэгт 4.1		
№	Байгууллага	Үнэлгээ
1.	Хөдөлмөр, халамж үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн байгууллага	63.9
2.	Ерөнхий боловсролын байгууллага	61.1
3.	Эд хөрөнгийн бүртгэлийн байгууллага	59.8
4.	Баг, хорооны засаг даргын ажлын алба	57.4
5.	Дээд боловсролын байгууллага	56.6
6.	Иргэний бүртгэл мэдээллийн байгууллага	54.9
7.	Эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн байгууллага	53.5
8.	Аймаг, нийслэлийн засаг даргын тамгын газар	53.3
9.	Сум, дүүргийн засаг даргын тамгын газар	47.4
10.	Шүүх	39.2
11.	Цагдаагийн байгууллага	32.9
12.	Газрын алба	25.9
13.	Дундаж үнэлгээ	50.5

¹² Мөн тэнд

Төрийн байгууллагууд иргэдэд үйлчлэхдээ хөшүүн хойрго ханддаг уу? гэсэн асуултанд судалгаанд хамрагдсан иргэд газрын алба (63.4%), цагдаа (52.9%), шүүх (44.4%) байгууллагыг сөрөг үнэлсэн бол судалгаанд хамрагдсан байгууллагууд газрын алба (81.2%), шүүх (62.5%), цагдаа (52.6%) зэргийг тус бүр нэрлэжээ¹³. Тус судалгаанд хамрагдсан иргэд болон байгууллагууд аль аль нь шүүх байгууллагыг үйлчилгээ муу үзүүлж байна гэсэн үнэлгээ өгсөн байна.

Дээрх судалгаанаас үзэхэд шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагааг 2009 онд иргэд харьцангуй доогуур үнэлсэн байна.

5. “Азийн сан”, “Сант Марал” сангийн “Авлигын талаарх олон нийтийн ойлголт, мэдлэг тогтоох судалгаа” (2010-2015 он)

АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлагийн санхүүжилтээр Азийн сан, Сант марал сангаас Монгол улсад засаглал, ил тод байдлыг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд 2014 оны 3 дугаар сард Авлигын талаарх олон нийтийн ойлголт, мэдлэг тогтоох судалгааг гүйцэтгэсэн байна.

График 5.1

Тус судалгаанаас үзвэл шүүхийн байгууллагын шударга үйлчилгээний хандлагыг үнэлүүлсэн бөгөөд 2010 онд 25.8 хувь нь “шударга” гэж хариулж байсан бол 2012 онд 25.5 хувь, 2013 онд 30.1 хувь нь 2014 онд 29.9 хувь нь шударга үйлчилгээ үзүүлж байна гэж хариулсан байна¹⁴. /График 5.1/ 2014 онд шударга үйлчилдэг гэж хариулсан хүмүүсийн эзлэх хувь ялимгүй буурсан боловч 2010 онтой харьцуулахад харьцангуй өндөр байна. Бүхэлдээ шударга үйлчилдэг гэсэн хариулт өгсөн хүний тоо сүүлийн жилүүдэд өссөн байна. 2010 онд судалгаанд

хамрагдсан хүмүүсийн дөрвөн хүн тутмын нэг нь шүүх шударга үйлчилгээ үзүүлж байна гэж хариулсан бол 2014 онд бараг гурван хүн тутмын нэг нь шүүх шударга үйлчилгээ үзүүлж байна гэж хариулж байна.

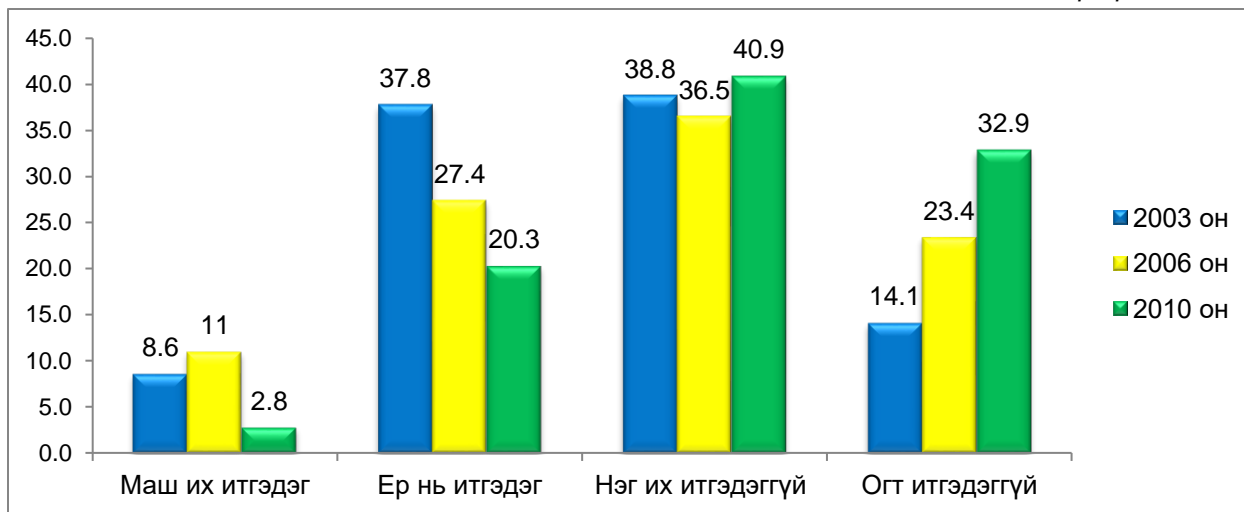
¹³ Дэлхийн банк, Авлигатай тэмцэх газрын Засаглалыг дэмжих төсөл. Төрийн байгууллагын шударга байдлын түвшинг үнэлэх туршилт судалгааны үр дүн, тайлан. Улаанбаатар. 2009 он,

¹⁴ <http://www.santmaral.mn/sites/default/files/SPEAK%20IV%20mon.pdf>

6. “Азийн барометр” Олон улсын ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаа (2003-2010 он)

Тайваны Үндэсний их сургууль, Улс төрийн боловсролын академи хамтран 2003, 2006, 2010 онд хэрэгжүүлсэн Азийн барометр олон улсын ардчиллын хөгжлийн харьцуулсан судалгаанд Монгол улсын шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэлийг судалсан байдаг¹⁵.

График 6.1

Энэхүү судалгаа нь төрийн байгууллагад итгэх олон нийтийн итгэлийг хэмжих үнэлгээ бүхий үндэсний хэмжээнд хийсэн социологийн судалгаа юм. Судалгаанаас иргэдийн шүүхийн байгууллагад итгэх итгэл 2010 оныг хүртэл буурах хандлагатай байгааг харж болно. Шүүхийн байгууллагад итгэдэг эерэг хариултын нийлбэр 2003 онд 46.4 хувь байсан бол 2010 онд 23.1 хувь болтол буурсан байна. /График 6.1/

Шүүхийн байгууллагад итгэдэггүй гэж хариулсан хариултын нийлбэр 2003 онд 52 хувийг эзэлж байсан бол 2010 онд 73.8 хувь болтол нэмэгдсэн байна. 2010 оны судалгаанаас үзвэл судалгаанд оролцсон дөрвөн хүн тутмын гурав нь шүүхийн байгууллагад итгэхгүй байгаа нь маш өндөр тоо юм.

Мөн 2005-2006 онд Улс төрийн боловсролын академиас “Олон нийтийн санаа бодлыг тандах судалгаа” явуулсан бөгөөд тус судалгаанд нийслэл болон орон нутагт 1200 хүнийг хамруулсан байна. Тус судалгаагаар 2005 онд шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагаанд 26.6 хувь нь сайн, 37.1 хувь нь муу, 32.1 хувь нь муу, маш муу гэж хариулсан бол 4.6 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна.

Шүүх бие даасан, хараат бус байж чаддаг уу? гэсэн асуултанд 8 хувь нь тийм, 42.6 хувь нь алдаг оног, 33.5 хувь нь үгүй, 15.9 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Тус байгууллаас гүйцэтгэсэн судалгаагаар шүүхийн байгууллагын нэр хүнд төдийлөн сайн харагдахгүй байна¹⁶.

¹⁵ Улс төрийн боловсролын академи. Зүүн азийн барометр 2003, Азийн барометр 2006, Азийн барометр 2010 судалгаа.

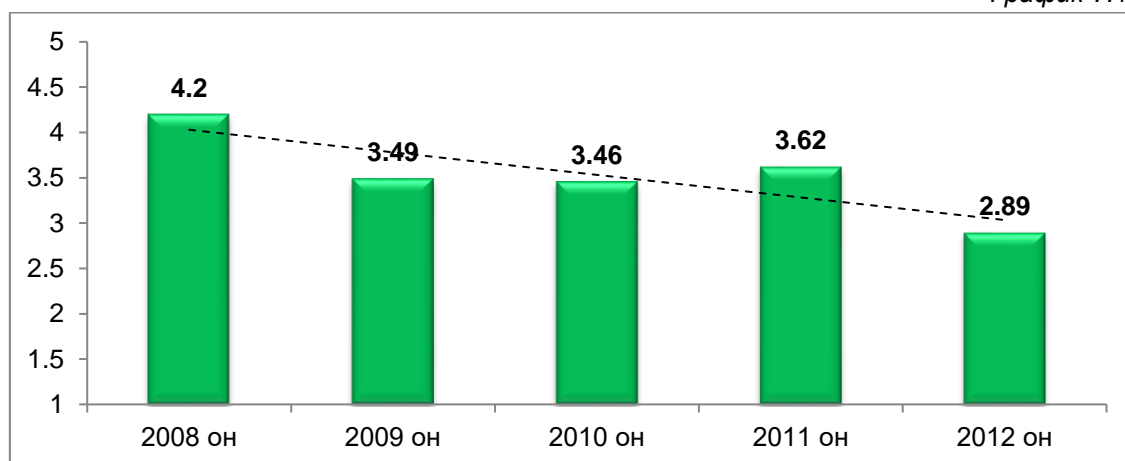
¹⁶ Улс төрийн боловсролын академи. Олон нийтийн санаа бодлыг тандах судалгаа. 2006 он

7. Монгол Улсын Авлигатай тэмцэх газрын судалгаа (2008-2014 он)

Монгол Улсын Авлигатай тэмцэх газар нь улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгааг жил бүр гүйцэтгэдэг байна¹⁷. Уг судалгаагаар шүүхийн байгууллагын авлигад өртөх эрсдлийн үнэлгээ, улс төрчдийн шүүхийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж буй давтамжийг шинжээчдийн үнэлгээгээр гаргадаг байна.

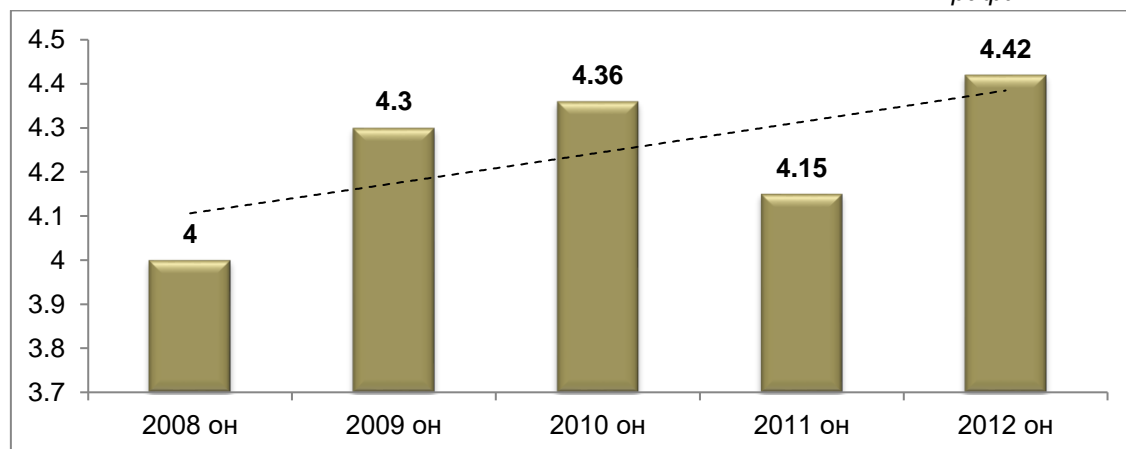
2008-2012 он хүртэлх 5 жилийн судалгааны үр дүнг харьцуулбал шүүх эрх мэдлийн авлигад өртөх эрсдэл багасах хандлагатай байгааг харуулж байна. Сүүлийн буюу 2012 оны үнэлгээг өмнөх онтой харьцуулбал 0.73 пунктээр буурсан нь шүүх эрх мэдлийн салбар дахь авлигын түвшин аажмаар буурч байна. /График 7.1/

График 7.1

Түүнчлэн улс төрчдийн зүгээс шүүхэд нөлөөлж, ашигтай шийдвэр гаргуулах нөлөөллийн үнэлгээ бүхэлдээ нэмэгдсэнийг харуулж байна¹⁸. Улс төрчдийн шүүх эрх мэдэлд нөлөөлөх нөлөөлөл 2008–2010 онд тогтмол өсч, 2011 онд 0.21 пунктээр буурсан бол 2012 онд өмнөх оноос 0.27 пунктээр өсчээ. /График 7.2/

График 7.2

¹⁷ <http://www.iaac.mn/index.php?cid=208>

¹⁸ <http://www.iaac.mn/index.php?cid=208>

Авлигатай тэмцэх газрын 2012 оны судалгааны тайланд “Шүүх, хуулийн байгууллагын хүрээн дэх авлигыг бууруулахын тулд албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх механизмыг боловсронгуй болгож, хэрэгжүүлэх, ур чадварт үндэслэн томилгоо хийх, байгууллагын ил тод байдлыг дээшлүүлэх, албан хаагчдын цалин хөлсийг нэмэгдүүлэх, албан хаагчдыг чөлөөлөх, өөрчлөх, халах, шударга ил тод механизм бий болгох, хуулийн байгууллагын чадавхийг сайжруулах зэрэг арга хэмжээг нэн тэргүүнд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна” гэсэн зөвлөмж гаргасан байна¹⁹.

2013 оноос эхлэн Авлигатай тэмцэх газрын хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын талаарх төсөөллийн судалгааны арга зүйд өөрчлөлт орсон байна. Тус байгууллагын 2013 оны судалгааны тайланд шүүх болон төрийн бусад байгууллага дахь авлигын төсөөллийн талаар нарийвчлан тусгаагүй байна.

Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын төсөөллийн ерөнхий дүнгээр 2013 онд 3.68 гэсэн үнэлгээ, 2014 онд 3.58 гэсэн үнэлгээ гарсан нь эерэг үзүүлэлт бөгөөд энэ салбарын хүрээн дэх авлигын хэмжээ жил дараалан буурч байгааг харуулж байна. /График 7.3/

2014 оны судалгаагаар Монгол улсын улс төр, шүүх, хууль сахиулах байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшинг нарийвчлан тодорхойлсон бөгөөд шүүх байгууллага 3.28 гэсэн үнэлгээ авсан нь тус судалгаанд хамрагдсан байгууллагуудын дунджаас бага байна²⁰.

¹⁹ http://www.iaac.mn/pdf/ssha/Report_CPPLS_2012_new.pdf

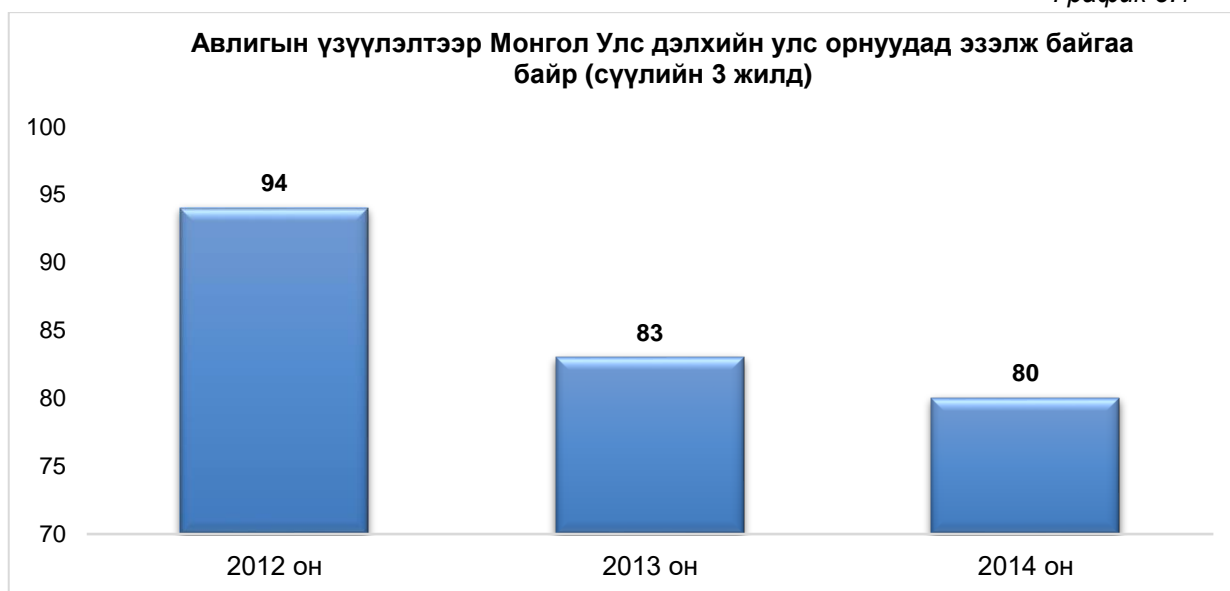
²⁰ http://www.iaac.mn/pdf/ssha/Report_CPPLS_2014_new.pdf

**8. Транспэрэнси интернэшнл байгууллагын авлигын индексийн судалгаа
(Transparency International–Corruption Perception Index)**

Транспэрэнси интернэшнл байгууллагын ‘Авлигын төсөөлөл’-ийн судалгаа нь 0-100 онооны шкалаар авлигын төсөөллийн үнэлгээг гаргадаг ба үнэлгээ “0” оноонд дөхөх тусам авлигын төвшин өндөр байгааг, “100” оноонд ойртох тусам авлигын түвшин бага байгааг илэрхийлдэг байна.

Монгол Улс 2012 онд 36 оноогоор 176 улсаас 94 дүгээр байр, 2013 онд 38 оноогоор 83 дугаар байр, 2014 онд 39 оноогоор 80 дугаар байранд жагсаж, авлигын үзүүлэлт жил дараалан буурсан байна²¹. Монгол улс авлигын үзүүлэлтээр сүүлийн гурван жилд 14 байраар урагшилсан байна. /График 8.1/

График 8.1

Тус байгууллагын дэлхий нийтийн авлигын хэмжүүр судалгаанд оролцогчдын 77 хувь нь төрийн албан хаагчид, 73 хувь нь шүүх, 71 хувь нь эрүүл мэндийн салбар, 66 хувь нь цагдаагийн байгууллага, 65 хувь нь улс төрийн намууд, 63 хувь нь УИХ, 63 хувь нь боловсролын систем авлигад өртсөн гэж хариулсан нь хамгийн өндөр үзүүлэлтүүд юм. Хамгийн их авлигатай 12 байгууллагыг жагсаавал шүүх 2 дугаарт орж байна.

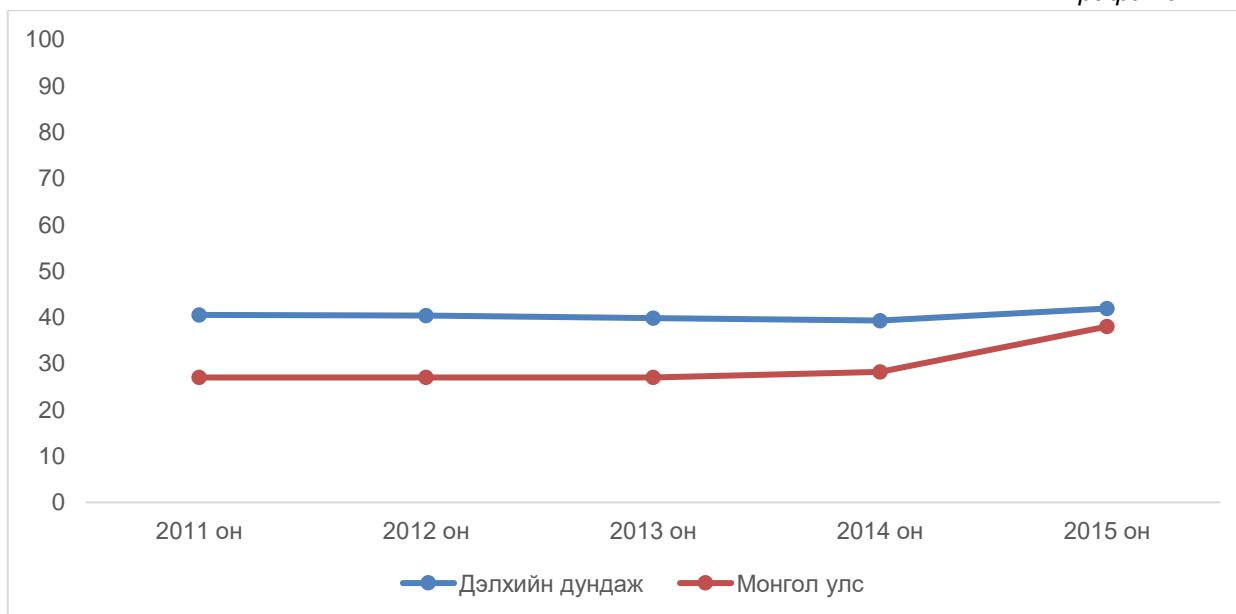
Монгол улсад шүүхийн авлигыг бууруулахад чиглэсэн бодлогыг хэрэгжүүлэх нь улсын хэмжээн дэх авлигыг бууруулахад гол нөлөө үзүүлнэ.

²¹ <http://www.transparency.org/cpi2014/results>

9. Эрх зүйт ёс ба авлигаас ангид байх үзүүлэлт (Heritage foundation) судалгаа

Эдийн засгийн эрх чөлөөний индекс гаргадаг дэлхийн нэр хүнд бүхий судалгааны байгууллага “Херитэйж фаундэйшн” (Heritage foundation), The Wall Street сэтгүүл–ийн хамтран гаргасан судалгаагаар 2015 онд Монгол Улс Эрх зүйт ёс (Rule of Law)–ны индикаторт авлигаас ангид байх үзүүлэлтээр 38.0 оноо авч, 178 орноос 83 дугаар байранд жагсчээ. /График 9.1/

График 9.1

Хэдийгээр дээрх судалгаа нь авлигын чиглэлээр дагнасан судалгаа биш боловч улс орны эдийн засгийн эрх чөлөөний үзүүлэлтийг тооцох 4 гол хүчин зүйлсийн нэг болох эрх зүйт ёс ба түүнийг илэрхийлэх үзүүлэлт нь авлигаас ангид байх ёстой юм. Тус судалгааны байгууллага “Монгол улсад авлига түгээмэл гэж үздэг. Улс төрийн авлига ихээхэн тархсан бөгөөд төрийн институтууд нь сул дорой учраас авлигын эсрэг үр дүнтэй тэмцэж чаддаггүй. Шүүх эрх мэдэл бие даасан боловч улс төрийн нөлөөнд өртөмтгий байна. Шүүгчдийн дунд авлига оршин тогтносоор байна²²” гэж дүгнэсэн байна.

Шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагаанд сөрөгөөр нөлөөлж буй зүйл бол авлига бөгөөд сүүлийн жилүүдэд бага зэрэг буурч байгаа боловч шүүхийн байгууллагын үйл ажиллагаанд байсаар байна. Иймээс шүүхийн авлигын асуудлыг бууруулахад чиглэсэн ажлыг улам эрчимжүүлэх шаардлагатай байна.

²² <http://www.heritage.org/index/pdf/2015/countries/mongolia.pdf>

10. Хууль зүйн Үндэсний хүрээлэнгийн судалгаа

Шүүхийн шинэтгэлийн үйл явцын талаар 2013 онд шүүгчдээс санал асуулга явуулж, шүүхийн шинэтгэлийг эрчимжүүлэхэд анхаарах зүйлсийг тодруулсан байна. Шүүхийн шинэчлэл таны хүлээж байсан асуудал мөн үү? гэсэн асуултанд 91.3 хувь нь тийм, 2.5 хувь нь үгүй, 6.2 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулсан байна. Шүүхийн шинэчлэлийн талаар хүлээлт маш өндөр байна.

Шүүхийн шинэтгэлд тохиолдож буй саад бэрхшээл юу вэ? гэсэн асуултанд 67.1 хувь нь эдийн засгийн баталгаа гэж хариулсан нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байна. Мөн 43.6 хувь нь Хууль эрх зүйн орчин хангалтгүй, 38.7 хувь нь шүүгчийн хараат байдал бол хамгийн их саад бэрхшээл болж байна гэж тус тус хариулжээ²³. /График 10.1/

График 9.1

11. Шүүхийн судалгаа мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн судалгаа

Шүүхийн судалгаа мэдээлэл сургалтын хүрээлэнгээс 2014 оны 10 дугаар сард явуулсан “Шүүхийн үйл ажиллагаа, шүүхийн шинэтгэлийн явцын үнэлгээ” сэдэвт социологийн судалгаагаар шүүхээр үйлчлүүлсэн 999 хүнийг судалгаанд хамруулсан бөгөөд тус судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 71 хувь нь шүүхэд итгэж байна гэж хариулсан бол 29 хувь нь шүүхэд буюу шүүхийн шийдвэрт итгэхгүй байна гэж хариулсан байна. Шүүхэд итгэхгүй байгаа шалтгааныг 37.8 хувь нь шүүх албан тушаалтанд үйлчилдэг, 37.5 хувь нь нотлох баримтыг бүрэн үнэлдэггүй, 37.5 хувь нь хараат бус ажилладаг эсэх нь эргэлзээтэй, 34.7 хувь нь авлига авдаг гэж хариулсан байна²⁴.

²³ Хууль зүйн Үндэсний хүрээлэн. Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл, 2013 он. Цуврал-2, 107 дахь тал

²⁴ Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн. Шүүхийн үйл ажиллагаа, шүүхийн шинэтгэлийн явцын үнэлгээ судалгааны тайлан. 2014 он.

Шүүхийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг 23 хувь нь “Сайн” авдаг, 59 хувь нь “Дунд”, 18 хувь нь мэдээлэл бага буюу “Тааруу” гэж хариулснаас үзвэл иргэдэд шүүхийн талаарх мэдлэг, мэдээлэл харьцангуй бага хүрдэг байна. Шүүхийн талаарх аливаа мэдээллийг телевизээс авдаг гэж 68.7 хувь нь хариулсан байна.

Шүүхээр үйлчлүүлэхэд ямар хүндрэл бэрхшээл гардаг талаар 62.5 хувь нь “цаг хугацаа алддаг”, 38.9 хувь нь “хүнд сурталтай”, 21.2 хувь нь шүүгч, шүүхийн захиргааны ажилтны харилцаа, хандлага сайн биш гэж хариулсан бол 29.8 хувь нь “өрөө тасалгаа муу, тайлбар өгөхөд хүндрэлтэй байдаг” гэж хариулсан байна. Шүүхийн ачаалал их, өрөө тасалгаа, байр зэрэг шүүхийн дэд бүтэц муу байгаагаас шүүхээр үйлчлүүлэхэд бэрхшээл гардаг байна²⁵. /График 11.1/

График 11.1

²⁵ Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн. Шүүхийн үйл ажиллагаа, шүүхийн шинэтгэлийн явцын үнэлгээ судалгааны тайлан. 2014 он.

Дүгнэлт

✚ Шүүх эрх мэдлийн байгууллагад итгэх олон нийтийн итгэл харьцангуй сул байсан байна. Энэ нь дээрх чиглэлээр судалгаа явуулсан бүх байгууллагын судалгааны дүнгээр нотлогдож байна. 2003-2010 онд явагдсан судалгаанаас үзвэл шүүхийн талаар олон нийтийн үнэлгээнд эерэг хариулт гараагүй, шүүхэд итгэх итгэл улам бүр алдарч байгааг ШУА-ын ФСЭХ-ийн судалгаанаас харагдаж байна. Дөрвөн хүн тутмын гурав нь шүүхэд итгэхгүй байгааг 2010 онд явагдсан “Сант марал сан”-ийн судалгаа болон УТБА-ын “Азийн барометр” судалгаагаар батлагдаж байна.

✚ Шүүгч, шүүхийн байгууллага нь засаглалын бусад эрх мэдэл, улс төрчид, албан тушаалтны нөлөөнд өртдөг гэх хандлага байна. ШУА-ын судалгаагаар шүүхийн шийдвэрт албан тушаалтан нөлөөлдөг гэж 2005 онд судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 68 хувь нь үзэж байсан бол 2008 онд 75 хувь болж өссөн байна. 2009 онд Нээлттэй нийгэм форумын захиалгаар АНУ-ын Аризонагийн их сургуулийн эрдэмтэн Б.Вайтын судалгаагаар “Шүүгч шийдвэр гаргахдаа ямар нэгэн зүй бус нөлөөнд автдаггүй” гэдэгтэй 77 хувь нь санал нийлэхгүй байна. Олон улсын судалгааны “Херитэйж фаундэйшн” байгууллагын 2015 оны тайланд “Шүүх эрх мэдэл бие даасан боловч улс төрийн нөлөөнд өртөмтгий” байгааг дурдсан байна. Мөн авлигатай тэмцэх газрын шинжээчдийн дүгнэлтээр улс төрчдийн зүгээс шүүхэд нөлөөлж, ашигтай шийдвэр гаргуулах нөлөөллийн үнэлгээ өссөн байна.

✚ Шүүхийн байгууллага авлигад автсан гэж дүгнэж байна. ШУА-ын ФСЭХ-ийн судалгаагаар шүүхийн байгууллагаар асуудлаа шийдвэрлүүлэхэд “Авлига авах гээд байдаг” гэж хариулсан хариултын эзлэх хувь 2005 онд 0.1 хувь, 2008 онд 3.5 хувь байсан бол 2010 онд 11.6 болтол өссөн байна. Нээлттэй нийгэм форум, Б.Вайтын гүйцэтгэсэн судалгаагаар “Шүүхийн шийдвэр нь зохигчид эсвэл бусад сонирхогч талаас өгсөн бэлэг, сэлтийн нөлөөнд ордоггүй” гэдэгтэй 77 хувь нь санал нийлэхгүй байна. Авлигатай тэмцэх газрын судалгаагаар шүүх эрх мэдлийн салбар дахь авлигын түвшин буурсаар байна. Улс төр, хууль хяналтын байгууллагын хүрээн дэх авлигын түвшин 2013 онд 3.68 байсан бол 2014 онд 3.58 болж 0.1 функтээр буурсан гэж үзэж байна. Транспэренси интернэшнл байгууллагын судалгаагаар Монгол улсын авлигын индекс 2013 онд 38 оноогоор дэлхийн улс орнуудаас 80 дугаар байранд орсон бол 2014 онд 39 оноогоор 80 дугаар байранд орж урагшилсан гэж дүгнэсэн байна. Хэдийгээр шүүх эрх мэдэл бие даасан боловч шүүгчдийн дунд авлига оршоор байгааг Херитэйж фаундэйшн сангийн тайланд дурдсан байна. Шүүхийн нэр хүндийг илэрхийлэх чухал үзүүлэлт нь авлигын түвшин бөгөөд сүүлийн жилүүдэд авлигын түвшин буурсан байгаа боловч цаашид шүүхийн авлигыг бууруулах бодлогыг улам эрчимжүүлэх шаардлагатай байна.

✚ Шүүх эрх мэдлийн хараат бус байдал нь төсөв мөнгөний хүрэлцээ, шүүгчдийн цалин, орлого бусад хангамжийн асуудалтай холбоотой гэж дүгнэж байна. ШУА-ын ФСЭХ-ийн судалгаагаар шүүх эдийн засаг санхүүгийн хараат байдалтай байна гэж дүгнэсэн байна. Нээлттэй нийгэм форум, Б.Вайтын судалгаагаар шүүгчийн цалинг 1000-3000 долларын хооронд шүүгчийн цалинг хөдөлмөр, зүтгэлээр нь тогтоож байх, хуулиар шүүгчийн цалинг зүй бус үйлдэл гаргасан үндэслэлээр үндсэн цалинг нь бууруулахаас бусад ямар ч тохиолдолд багасгахгүй байх, шүүгчийн цалин хамгийн шилдэг хуульчдыг татахуйц байх, шүүгч авлигад автан ажлаа эрсдэлд орохоос зайлсхийж байх ёстой гэсэн зөвлөмж боловсруулсан байна. Авлигатай тэмцэх газрын 2012 оны судалгааны тайланд “Шүүх

хуулийн байгууллагын хүрээн дэх авлигыг бууруулахын тулд албан хаагчдын цалин хөлсийг нэмэгдүүлэх шаадлагатай байна гэдгийг дурдсан байна.

✚ Шүүхийн үйл ажиллагааны талаар иргэд, олон нийтэд мэдээлэл хангалтгүй байна. Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн судалгаагаар шүүхийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг 23 хувь нь “Сайн” авдаг, 59 хувь нь “Дунд” авдаг 18 хувь нь бага буюу тааруу авдаг гэж хариулснаас үзвэл шүүхийн үйл ажиллагааны талаар мэдээлэл хангалттай хүрэхгүй байна. ШУА-ийн ФСЭХ-ийн 2013 оны судалгаанд шүүхийн шинэтгэлийн хүрээнд хийгдэж буй өөрчлөлтүүдийн талаар үнэлгээнд 2.5 хувь нь “Сайн мэднэ”, 14.7 хувь нь “Ерөнхийд нь мэднэ” 39.8 хувь нь “Дуулсан сайн мэдэхгүй”, 43 хувь нь Ер нь мэдэхгүй юм байна” гэж хариулсан байна. Шүүхийн шинэчлэлтийн хүрээнд хийгдэж буй ажлуудын талаар иргэд ерөнхийдөө хариулж мэдэхгүй байна. Ард иргэдийн дунд шүүхийн шинэчлэлтийн хүрээнд хийгдэж буй ажлуудыг хүртээмжтэй байдлаар хүргэх хэрэгтэй байгааг тус хүрээлэнгийн тайланд дурдсан байна.

✚ Шүүхийн шинэчлэлтийн талаар иргэд, олон нийт хүлээлттэй байна. 2013 он явагдсан Үндэсний хөгжлийн хүрээлэнгийн судалгаанд Монгол улсад ойрын ирээдүйд ямар асуудалд хамгийн их анхаарч ажиллах ёстой вэ? гэсэн асуултанд хувь нь “Шүүх засаглалыг шинэчилж, шударга ёсыг тогтоох” гэж судалгаанд оролцсон иргэдийн 41 хувь нь хариулсан бөгөөд хамгийн чухал асуудлыг хоёрдугаарт орж байна. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн судалгаагаар “Шүүхийн шинэчлэл таны хүлээж байсан асуудал мөн үү?” гэсэн асуултанд 91.3 хувь нь тийм гэж хариулсан байна. 2013 оны ШУА-ын судалгааны тайланд “Хэдийгээр иргэдийн зүгээс энэ асуудалд “Маш муу” гэсэн үнэлгээ өгч байгаа ч сүүлийн үед хийгдэж байгаа зарим үйл ажиллагаа нь иргэдэд эрмэлзэх, хүлээзнэх хандлагыг төрүүлж байгааг харж болохоор байна” гэдгийг дурдсан байна.

✚ Бүхэлд нь дүгнэвэл шүүх эрх мэдлийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх олон нийтийн үнэлгээ харьцангуй сул байсан байна. Шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэл үнэнхүү буурч, шударга ёсны үйлчилгээг төдийлөн хүртэхгүй байна. Шүүх эрх мэдэл нь засаглалын бусад эрх мэдлээс хараат байж, улс төрчид, албан тушаалтны нөлөөнд өртсөнөөр шүүхийн үйлчилгээнд танил тал, авлига хээл хахууль бий болж улмаар шударга ёс алдагдаж, олон нийтийн зүгээс өөрчлөлт, шинэчлэлтийн хүлээлт бий болсоор байна.